

GÖZƏL BUQENVILLEYANIN (*BUQENVILLEA SPECTABILIS* WILLD.) ÖRTÜLÜ ŞƏRAİTDƏ ÇOXALDILMASI VƏ FENOLOGİYASI

Mehraliyev A.D.

AMEA Mərkəzi Nəbatat Bağı, Bakı, AZ-1073, Badamdar yolu, 40

Məqalədə sarmaşan bitki olan və dekorativ məqsədlə becərilən Gözəl buqenvilleya növünün morfoloji xarakteristikası və yayılma arealından qısa şəkildə bəhs edilməklə, bitkinin vegetativ yolla çoxaldılması və fenologiyası tədqiq edilmişdir.

Açar sözlər: Fenologiya, vegetativ çoxaldılma, qış bağları, yaşıl qələm, oduncaqlaşmış qələm.

GİRİŞ

Gözəl buqenvilleya (*Bougainvillea spectabilis* Willd.) –Gecəçiçəyikimilər (*Nyctaginaceae* Juss.) fəsiləsinin Buqenvilleya (*Bougainvillea* Corn. Ex Juss.) cinsinə aid olub, 10 m-ə qədər uzana bilən çoxillik, qışda yarpaqlarını tökən, kol tipli sarmaşan bitkidir. Budaqları açıq-boz rəngli, cod dərilidir, üzərində ağaclaşmış tikanları vardır. Tikanlar çox iti sərt uclu olmaqla gövdənin əksi istiqamətində inkişaf edir. Yarpaqları növbəli düzülüşlü, yumurtaşəkilli və ya yanlardan basıq yumurtavarıdır. Çiçəkləri çoxüzvlü, əksər hallarda yarpaq qoltuğunda, bəzən zoğun uc hissəsində formalaşır [7].

Bitki əsasən geniş, işıqlı pəncərələrin qarşısında dayaqlarda becərilir. Demək olar ki, ilin 8-9 ayı, xüsusilə payız-qış dövrü bol çiçəkləyir. Çiçəkləri ilə çox dekorativ görünür (şəkil 1).

Şəkil 1. Gözəl buqenvilleya çiçəkləmə zamanı

İlk dəfə Avropaya 1768-ci ildə lui Antuan de Buqenvill tərəfindən Cənubi Amerikadan gətirilmişdir [1]. Azərbaycanda yalnız örtülü şəraitdə becərilir. Hər hansı dayağa gövdə budaq və zoğları üzərindəki sərt tikanlarının köməyi ilə dırmanır.

Gözəl buqenvilleyanı tədqiq etməkdə məqsədimiz çox gözəl dekorativ görkəmə malik olmasını nəzərə alıb, onun qış saraylarının interyer dizaynında istifadə imkanlarını öyrənmək və tətbiq olunma arealını genişləndirməkdən ibarətdir.

MATERIAL VƏ METODIKA

Tədqiqat materialı olaraq Gözəl buqenvilleyanın hər il yaşıl və oduncaqlaşmış qələmlərindən və yaşlı bitkilərdən istifadə edilmişdir.

Bitki üzərində yalnız vegetativ çoxaldılma üsulu tədqiq olunmuşdur. Bu üsulla çoxaldılmada R.X.Turetskaya və F.V.Polikarpova, T.V.Xromova və F.M.Məmmədova istinad edilmişdir [2, 5, 6].

Fenologiyanın tədqiqi Rusiya Baş Nəbatat Bağının hazırladığı və tərəfimizdən yerli şəraitə uyğun təkmilləşdirilmiş metodika əsasında aparılmışdır [3].

Tədqiqatın gedişi və nəticələrin təhlili. Gözəl buqenvilleyanın çoxaldılması üçün tədarük olunan qələmlər əsasən bitkinin orta yarusundan götürülməklə bərabər tədarük, saxlanma və əkin zamanı bir sıra tədbirlərə də ciddi riayət olunmuşdur. Belə ki, qələmlər götürülərkən bitkinin sağlam olmasına fikir verilmiş, qələm götürülməzdən 7-10 gün əvvəl bitki bol suvarılmış, qələmlər əsasən günəş şüası düşən cəhətdən götürülmüş və yaşıl qələmlər ana bitkidən kəsilən kimi, oduncaqlaşmış qələmlər isə kalium-permanqanatın zəif (0,5 %-li) məhlulunda bir saat saxlanıldıqdan sonra əkilmişdir. Uzun illər aparılmış tədqiqatların nəticəsi olaraq qələmlərdə rigenerasiya prosesini sürətləndirmək və sonrakı inkişafı normal təmin etmək üçün aşağıdakı mikroiklim şəraiti və substrat seçilmişdir: Havanın temperaturunu gecə 18-20⁰, gündüz isə 20-25⁰ C, nisbi rütubəti isə 80-85% saxlanılmış, qələmlər becərilən yeşiyin dib hissəsinə 1,0-2,0 sm qalınlığında ağac komürü, 2-ci təbəqəyə 5,0 sm qalınlığında qidalı torpaq, 3-cü təbəqəyə isə 12,0-15,0 sm qalınlığında çay qumu səpilmiş, qələmlər qalın qum qatında yerləşdirilmişdir. Sonuncu, dördüncü üst təbəqəyə isə 2,0-3,0 sm qalınlığında iridənəli qum əlavə olunmuşdur.

Bütün hallarda əkilmiş qələmlərdə bir tumurcuq substratin səthində qalan tumurcuqlar isə substratın içində saxlanılmışdır. Qələmlər kallüs təbəqəsi əmələ gələndə qədər (7-10 gün) kölgədə sonra isə işıqlı şəraitdə becərilmiş və digər aqrotexniki tədbirlər (suvarılma, əlaq otlarından təmizlənmə, gübrələmə, əmələ gəlmiş zoğların dayaq üzərinə istiqamətləndirilməsi, xəstəliktörədiciyə və ziyanvericilərə qarşı mübarizə və s.) bütün variantlarda eyni həyata keçirilmişdir.

1-ci və 2-ci cədvəlin təhlilindən aydın olur ki, oduncaqlaşmış və yaşıl qələmlər müxtəlif aylarda oduncaqlaşmış qələmlər 10.10.12, 10.01.13, 10.03.13, yaşıl qələmlər 10.06.10, 10.07.11, 10.08.12 və müxtəlif təkrarlarda yaşıl qələmlərdə 2010-2011-2012, oduncaqlaşmış qələmlər 2011-2012-2013 əkilmiş və müxtəlif nəticələr əldə olmuşdur. Belə ki, yaşıl qələmlərlə çoxaldılma zamanı 2010-cu ildə hər qələmdən 3-ü, 2011-ci ildə 2-si, 2012-ci ildə isə 1 ədədi bitmişdir. Uyğun olaraq oduncaqlaşmış qələmlərlə təcrübə zamanı 2011-ci ildə hər 10 qələmdən 7 ədədində, 2012-ci ildə 5 ədədində, 2013-cü ildə isə 3 ədədində bitiş alınmışdır. Göründüyü kimi ən yüksək göstərici oduncaqlaşmış qələmlərlə 2011-ci ildə çoxaldılma zamanı əldə olunmuşdur. Ən zəif nəticə isə yaşıl qələmlərlə çoxaldılmada (2010 və 2012-ci ildə) olmuşdur.

Yaşıl qələmlərdə bitiş faizinin aşağı olmasını müxtəlif amillərlə əlaqələndiririk. Birincisi, *B.spectabilis* Willd. növünün yaşıl qələmləri çox zərif olur, yəni qələmlərin hətta ən yaxşılarının diametri standartdan aşağı olur (0,8-1mm), ikincisi Abşeron şəraitində yay ayları havanın nisbi rütubəti aşağı düşdüyündən (bəzən 45-50%) yarpaqlarında buxarlanma sürətlənir və qələmlərdə kallüs əmələ gələndə qədər qida maddələri sərf olunur və beləliklə də yaşıl qələmlərdə bitiş faizi aşağı düşür.

Beləliklə *B.spectabilis* Willd. növünün vegetativ (yaşıl və oduncaqlaşmış qələmlərlə) çoxaldılma təcrübələri belə nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, Abşeronun örtülü şəraitində həmin növün ən yaxşı çoxaldılma üsulu 15-18 sm uzunluqda, 1,5-2 sm diametrdə kəsilmiş qələmlərlə mart ayının birinci yarısında aparılmış əkinlərdir.

B.spectabilis Willd. növünün örtülü şəraitdə oduncaqlaşmış qələmlərlə coxaldılması (2012-2013)

Qələmlərin xarakteristikası					Qələmlərin kəsim vaxtı	Qələmlərin əkin vaxtı	Qələmlərin sayı	Tumuruqların oyanma vaxtı	Tutmuş qələmlər	
Yaşı	Uzunluğu (sm)	Diametri (mm)	Tumuruqların sayı (ədəd)	Buğumarası məsafə (sm)					sayı	%-i
2	15-18	1,5-2	4-5	2-4	10.10.12	10.10.12	10	05.11.12	5±2	50
2	15-18	1,5-2	4-5	2-4	10.01.13	10.01.13	10	30.01.13	4±1	40
2	15-18	1,5-2	4-5	2-4	10.03.13	10.03.13	10	03.04.13	8±1	80

B.spectabilis Willd. növünün örtülü şəraitdə yaşıl qələmlərlə coxaldılması (2010-2012)

Qələmlərin xarakteristikası					Qələmlərin kəsim vaxtı	Qələmlərin əkin vaxtı	Qələmlərin sayı	Tumuruqların oyanma vaxtı	Tutmuş qələmlər	
Yaşı	Uzunluğu (sm)	Diametri (mm)	Tumuruqların sayı (ədəd)	Buğumarası məsafə (sm)					sayı	%-i
1	10-12	0,8-1	5-6	1,8-2	10.06.10	10.06.10	10	28.06	2±1	20
1	10-12	0,8-1	5-6	1,8-2	10.07.11	10.07.11	10	30.07	3±1	30
1	10-12	0,8-1	5-6	1,8-2	10.08.12	10.08.12	10	25.08	2±1	10

Abşeron şəraitində introduksiya olunmuş bitkilərin becərilmə perspektivliyini, onlardan daha səmərəli istifadə qaydalarını, landşaft dizaynında onların yerinin düzgün seçilməsini və s. müəyyən etmək məqsədilə fenoloji müşahidələrin aparılması çox zəruridir. Bu baxımdan biz 2010-2011-2012-ci illərdə *B.spectabilis* Willd. növü üzərində fenoloji müşahidələr aparmışıq. Tədqiqat zamanı aşağıdakı fenoloji müşahidələr qeyd olunmuşdur: tumuruqların şişməsi, tumuruqların açılması, ilk yarpaq ayasının tam formalaşması, tam yarpaqlama, çiçəkləmə (başlaması, sonu), yarpaqların tökülməsi (başlaması sonu) vegetasiyanın sonu. Tədqiqatın yekunları 3 sayılı cədvəldə öz əksini tapır.

Örtülü şəraitdə *B.spectabilis* Willd. növü üzərində fenoloji müşahidələr.

İllər	Çiçək tumurcuqların şişməsi	Çiçəkləmə			Yarpaq tumurcuqların	İlk yarpaq ayasının tam formalaşması	Tam yarpaqlama	bir çiçəyin ömrü (gün)	Yarpaqların tökülməsi		Vegetasiyanın sonu
		baş	Kütləvi	son					baş	son	
2010	16.03	30.03	10.04	05.12	06.04	12.04	23.04	26	01.02.11	20.04 .11	16.0 2.11
2011	18.03	01.04	12.04	10.12	08.04	13.04	24.04	22	07.03.12	18.04 .12	18.0 2.12
2012	15.03	28.03	08.04	10.12	5,004	10.04	20.04	25	05.02.13	25.04 .13	15.0 2.13

Cədvəldən görüldüyü kimi örtülü şəraitdə Gözəl buqenvilleya mart ayının birinci yarısında, yəni 2010-cu ildə martın 16-sı, 2011-ci ildə martın 18-i, 2012-ci ildə isə martın 15-i vegetasiyaya başlayır. İlk oyanıb açılan zoğların təpə hissəsində yerləşən çiçək tumurcuqları olur. Çiçəkləmə isə mart ayının sonları aprelin əvvəllərinə təsadüf edir. Belə ki, 2010-cu ildə çiçəkləmə mart ayının 30-da, 2011-ci ildə aprelin 1-də, 2012-ci ildə isə martın 28-də başlamışdır. İlk çiçəkləmədən 10-12 gün sonra isə kütləvi çiçəkləmə qeydə alınmışdır. Kütləvi çiçəkləmə ilə eyni ərəfələrdə yəni illər üzrə 2010-cu ildə aprelin 6-da, 2011-ci ildə aprelin 8-də, 2012-ci ildə isə aprelin 5-də yarpaq tumurcuqları açılmışdır. Bitkidə ilk yarpaq ayasının tam formalaşması aprelin ikinci ongünlüyünə təsadüf edir. Yəni ilk yarpaqlar 2010-cu ildə aprelin 17-si, 2011-ci ildə aprel 13-ü, 2012-ci ildə isə aprelinin 10-u ərəfəsində olmuşdur. 10-12 gündən sonra isə bitkidə tam yarpaqlama qeyd edilmişdir.

Gözəl buqenvilleya bütün vegetasiya dövrü bol çiçəkləyir. Cədvəldən görüldüyü kimi çiçəyin bitki üzərində qalma müddəti 20-25 gündür. Lakin yan çiçək tumurcuqlarının tədricən formalaşması və açılması sayəsində bitki vegetasiyanın sonuna qədər çiçəklə örtülü olur.

Bitki çox qısa bir vaxtda nisbi sakitlik dövrü keçirir. Belə ki, fevralın ortaların da vegetasiyanın sonu qeyd edilir mart ayının ortalarından isə yeni vegetasiya başlayır.

NƏTİCƏ

Azərbaycanda örtülü şəraitdə becərilə bilən və tikanları vasitəsilə sarmaşan *Bouqanvillea spectabilis* Willd. növünün vegetativ çoxaldılması və fenologiyasının tədqiqi göstərdi ki, ilin 280-300 günü çiçəkləri vasitəsilə gözəl görkəmdə olan və oduncaqlaşmış qələmləri vasitəsilə asanlıqla çoxalan bu bitki istixana, oranjereya, qış bağlarının və geniş pəncərə və aynabəndlərin şaquli yaşıllaşdırılmasında müvəffəqiyyətlə tətbiq oluna bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Kazımova T.H. "Yaşıllaşdırmanın əhəmiyyəti" Bakı 1975, 24 s.
2. Məmmədov F.M. "Bitkilərin vegetativ çoxaldılması" Bakı. Maarif, 1998, 210 s.
3. Александрова М.С., Булыгин Н.Е., Ворошилов В.Н., и др. «Методика фенологических наблюдений в ботанических садах СССР», М., ГБС АН СССР, 1975, 28 с.
4. Сааков «Оранжевые и комнатные растения и уход за ними» Ленинград «Наука» 1983, 619 с.

5. Туретская Р.Х.; Поликарпова Ф.Р., «Вегетативное размножение растений с применением стимулятора роста М. «Наука», 1968, 94 с.

6. Хромова Т.В. «Методические указания по размножению интродуцированных древесных растений черенками» М. ВАСХНИ. Л., 1980, 45 с.

7. Черепанов С.К. Сосудистые растения России и сопредельных государств СПб: Мир и семья, 1995, 992 с.

Мехралыев А.Д.

ФЕНОЛОГИЯ И РАЗМНОЖЕНИЕ КРАСИВОЙ БУГЕНВИЛЛЕИ (*BUQENVILLEA SPECTABILIS* WILLD.) В ЗАКРЫТЫХ УСЛОВИЯХ.

В статье приводятся данные ареала распространения и морфологическая характеристика декоративного и лиановидного растения вида красивой бугенвиллеи. Изучены методы вегетативного размножения и проведены фенологические наблюдения данного растения.

Ключевые слова: фенология, вегетативное размножение, зимние сады, зеленые черенки, одревесневшие черенки.

Mehralyev A.D.

PROPOGATION AND PHENOLOGY OF *BUQENVILLEA SPECTABILIS* WILLD. UNDER CLOSED CONDITIONS

In the article was described morphological characteristics and distribution area of the ornamental plant species of Bougainvillea. We investigated fenology and vegetative reproduction of a plant.

Key words: Phenology, vegetative reproduction, winter gardens, green grafting, lignification.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 06.05.2013